

OPEN ACCESS

DOI: 10.25040/ntsh2024.02.01

Адреса для листування: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, вул. Пекарська 69, Львів, 79010, Україна.

Е-пошта: choryakv@ukr.net

Надійшла до редакції: 18.11.2024

Взята до друку: 05.12.2024

Опублікована: 27.12.2024

ORCID IDs

Валентина Чопяк:

<https://orcid.org/0000-0003-3127-2028>

Орест Чемерис:

<https://orcid.org/0000-0001-8550-6980>

Оксана Гдиря:

<https://orcid.org/0000-0001-9901-061X>

Особистий внесок авторів: усі автори рівною мірою зробили внесок у підготування рукопису, його редагування, а також прочитали та затвердили подану версію.

Конфлікт інтересів: усі автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Дозвіл комісії з питань біоетики: для цього дослідження не потрібне схвалення комісії з питань біоетики.

Фінансування: підготовка цієї статті не потребувала фінансування.

© Всі автори, 2024

Становлення системи реабілітації в Україні

Валентина Чопяк, Орест Чемерис, Оксана Гдиря

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Львів, Україна

Із часу здобуття Україною незалежності, у нашій державі не приділяли належної уваги медичній реабілітації. Ця галузь медицини, спрямована на відновлення або поліпшення функціональних здібностей людей, які зазнали фізичних або психологічних травм, була досить обмежена і не мала системного підходу через різні обставини, зокрема через брак розуміння її важливості як складової здоров'я нації. Однак повномасштабна війна значно прискорила процес формування національної системи реабілітації. В умовах війни в Україні майже 250 тисяч пацієнтів – і цивільних, і військових – щороку потребують реабілітаційної допомоги [1; 2].

Щораз більша потреба у наданні такої медичної допомоги великій кількості постраждалих у результаті російсько-української війни активізувала розвиток інфраструктури для забезпечення фізичної та психологічної підтримки, зробивши медичну реабілітацію пріоритетним напрямом у системі охорони здоров'я [3; 4].

Значну вагу у розвитку реабілітації в Україні впродовж останніх років мала Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). Після серії оцінювальних місій, що виявили основні потреби та обмеження в нашій реабілітаційній галузі, ВООЗ разом із українськими фахівцями підготували детальну дорожню карту для системного впровадження нових стандартів, а також розвитку інфраструктури і кадрового забезпечення у сфері реабілітації [5]. Ця дорожня карта стала стратегічним документом, що містить поетапні кроки для вдосконалення системи реабілітаційної допомоги – від навчання кадрів для використання сучасного обладнання до побудови нових реабілітаційних центрів [6].

Постійний перегляд результатів реалізації дорожньої карти дає змогу оцінювати досягнення за кожним із запланованих етапів. Таке оцінювання виконують у форматі місій ВООЗ задля аналізу прогресу досягнень та коригування планів відповідно до актуальних викликів, що постають.

Важливою подією для розвитку реабілітації став спільний візит до України у грудні 2015 року Оцінювальної місії ВООЗ та Міжнародного товариства фізичної та реабілітаційної медицини з метою проведення «Технічної консультації на підтримку розроблення національного плану щодо обмежень життєдіяльності, здоров'я та реабілітації для України». Упродовж двомісячного підготовчого періоду міжнародні експерти оцінили весь обсяг чинної нормативної документації та наявні статистичні дані щодо функціонування системи реабілітації в Україні. Рекомендації місії сприяли започаткуванню важливих реформ у цій сфері, спрямованих на спрощення доступу до реабілітаційних послуг та інтеграцію їх у систему охорони здоров'я та соціальну сферу [7].

Для забезпечення ефективної роботи системи реабілітації було ухвалено низку законодавчих документів, серед яких ключовим став Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я»,

The Development Of The Rehabilitation System In Ukraine

Valentyna Chopyak, Orest Chemerys, Oksana Hdyrya

Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Lviv, Ukraine

Since its independence, rehabilitation in Ukraine has been constrained and lacked a systematic approach due to various factors, including insufficient recognition of its significance. Nevertheless, the full-scale war greatly hastened the development of a national rehabilitation system. In Ukraine, amid the war, nearly 250,000 patients require rehabilitation annually, affecting both civilians and military personnel [1; 2].

The increasing demand for medical care for numerous victims of the Russo-Ukrainian war has accelerated the development of infrastructure for physical and psychological support, prioritizing medical rehabilitation in the healthcare system [3; 4].

In recent years, the World Health Organization (WHO) has been instrumental in advancing rehabilitation in Ukraine. Following a series of assessment missions that identified the key needs and limitations in the rehabilitation sector, WHO, in collaboration with Ukrainian experts, developed a comprehensive roadmap for systematically implementing new standards and enhancing infrastructure and human resources in the rehabilitation field [5]. This roadmap became a strategic document outlining step-by-step measures to enhance the rehabilitation care system, from training personnel to utilizing modern equipment and constructing new rehabilitation centers [6].

Consistent evaluation of the road map's implementation results enables assessment of achievements at each planned stage. These assessments are carried out as WHO missions, which review progress and modify the plan based on emerging challenges.

A significant event for the advancement of rehabilitation was the joint visit to Ukraine in December 2015 by the WHO Evaluation Mission and the International Society of Physical and Rehabilitation Medicine (ISPRM) to conduct a "Technical consultation to support the development of a national plan for life activity restrictions, health, and rehabilitation for Ukraine." Over the two-month preparatory phase, international experts assessed the entire scope of existing regulatory documents and the available statistical data concerning the operation of the rehabilitation system in Ukraine. The mission's recommendations facilitated the start of significant reforms in this area, focusing on enhancing access to rehabilitation services and integrating them into the healthcare and social systems [7].

Several legislative documents were adopted to ensure the rehabilitation system's effective functioning, with the Law of Ukraine "On Rehabilitation in the Health Care Sector" being pivotal. This law came into force on December 31, 2020, and was implemented on June 30, 2021. This law establishes a legal framework for delivering quality medical rehabilitation services and outlines the directions and principles for operating rehabilitation institutions.

The law specifies the specialists in the multidisciplinary rehabilitation team who deliver rehabilitation care: a doctor of physical and rehabilitation medicine, a physical therapist, an occupational therapist, an assistant to a physical therapist and an occupational therapist, a speech and language therapist, a psychologist/psychotherapist, a prosthetist-orthotist, a rehabilitation nurse,

OPEN ACCESS

DOI: 10.25040/ntsh2024.02.01

For correspondence: Danylo Halytsky
Lviv National Medical University, Pekarska
st, 69, Lviv, Ukraine, 79010

E-mail: chopyakv@ukr.net

Received: 18 Nov, 2024

Accepted: 05 Dec, 2024

Published: 27 Dec, 2024

ORCID IDs

Valentina Chopyak:

<https://orcid.org/0000-0003-3127-2028>

Orest Chemerys:

<https://orcid.org/0000-0001-8550-6980>

Oksana Hdyrya:

<https://orcid.org/0000-0001-9901-061X>

Disclosures: The authors declared no conflict of interest.

Author Contributions: All authors took equal part in the preparation of the publication.

Ethical approval: This study did not require approval from the Bioethics Committee.

Funding: The authors received no financial support for their study.

© All authors, 2024

ухвалений 31 грудня 2020 року і набрав чинності 30 червня 2021 року. Закон створив правове підґрунтя для надання якісних медичних реабілітаційних послуг та визначив напрями і принципи роботи реабілітаційних установ. Законом встановлено перелік фахівців мультидисциплінарної реабілітаційної команди з надання реабілітаційної допомоги: лікар фізичної та реабілітаційної медицини, фізичний терапевт, ерготерапевт, асистент фізичного терапевта та ерготерапевта, терапевт мови та мовлення, психолог / психотерапевт, протезист-ортезист, сестра медична / брат медичний з реабілітації, соціальний працівник. У Законі також наведено визначення мультидисциплінарної реабілітаційної команди – організаційно оформленої, функціонально виокремленої і об'єднаної спільною метою та завданнями реабілітації. Згідно із Законом така команда фахівців надає реабілітаційну допомогу високого та середнього обсягу в стаціонарних та амбулаторних закладах у гострому, післягострому та довготривалому реабілітаційних періодах [8].

Ухвалення Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» мало вагоме значення для формування цілісної системи реабілітації та пришвидшило можливість створення спеціальних пакетів реабілітаційних послуг у межах програми державних медичних гарантій, запровадженої Національною службою здоров'я України (НСЗУ) [9].

Також важливим етапом розвитку реабілітації в Україні стало започаткування нових спеціальностей, необхідних для роботи мультидисциплінарної команди. З 2019 року в Україні почали готувати лікарів за чотиримісячною програмною спеціалізацією, а згодом було запроваджене навчання лікарів-інтернів з фізичної реабілітаційної медицини (ФРМ)[10]. Тепер програма інтернатури з ФРМ має трирічний термін і вона узгоджена з європейською програмою підготовки лікарів з ФРМ. Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького став першим серед трьох медичних вишів України, де почали навчати лікарів ФРМ за цими програмами. Тепер в Україні готують усіх фахівців для роботи в мультидисциплінарній реабілітаційній команді. Нещодавно була також започаткована освітньо-професійна програма «Протезування-ортезування» другого (магістерського) рівня вищої освіти, і вже чотири українських виші готують таких фахівців.

На шляху розбудови системи реабілітації в Україні важливою є співпраця з фаховими європейськими та світовими професійними товариствами. Зокрема, Українське товариство фізичної та реабілітаційної медицини є дійсним членом Європейського товариства фізичної та реабілітаційної медицини та Міжнародного товариства фізичної та реабілітаційної медицини. Така співпраця дає додаткові можливості для набуття професійної практики у сфері реабілітаційної медицини та для виконання спільних дослідницьких проєктів [7].

Невід'ємною складовою розвитку реабілітації в Україні було впровадження Міжнародної класифікації функціонування (МКФ), обмежень життєдіяльності та здоров'я, що дає змогу використовувати уніфіковану і стандартизовану мову, схеми опису станів здоров'я та станів, пов'язаних зі здоров'ям [11]. Ця класифікація забезпечує впровадження визначення компонентів здоров'я та деяких пов'язаних зі здоров'ям компонентів добробуту, зокрема, освіти та праці. Завдяки МКФ фокус перенісся з «наслідків захворювання» на «компоненти здоров'я», оскільки компоненти здоров'я визначають складові здоров'я, тоді як наслідки захворювання зосереджені на впливі захворювань або інших станів здоров'я на кінцевий результат. В Україні були підготовлені фахівці, які згодом могли навчати членів мультидисциплінарних реабілітаційних команд. А у квітні 2022 року був затверджений національний класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я. Це створило умови для діяльності реабілітації як біопсихосоціальної моделі з урахуванням не тільки функціонального стану пацієнта, а й факторів навколишнього середовища та особистісних.

Відповідно до Указу Президента України №369/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про стан національної системи охорони здоров'я та невідкладні заходи щодо забезпечення громадян України медичною допомогою» усі громадяни з першого дня звернення з травмою чи захворюваннями мають бути забезпечені наданням повноцінної реабілітаційної допомоги шляхом збільшення мережі закладів, які надають реабілітаційну допомогу у сфері охорони здоров'я, уніфікації підходів до надання такої допомоги на основі до-

and a social worker. The law outlines a multidisciplinary rehabilitation team that is organized, functionally distinct, and united by shared rehabilitation goals and tasks. This team of specialists delivers high- and medium-volume rehabilitation services in both inpatient and outpatient settings during the acute, post-acute, and long-term rehabilitation phases [8].

The adoption of the Law of Ukraine "On Rehabilitation in the Field of Health Care" marked a major advancement towards developing a comprehensive rehabilitation system and enabled the creation of specialized packages for rehabilitation services under the state medical guarantee program initiated by the National Health Service of Ukraine (NHSU) [9].

Another significant step in advancing rehabilitation in Ukraine was the establishment of new specialities essential for the functioning of a multidisciplinary team. Since 2019, Ukraine has been training doctors through a four-month specialization program and later introduced the training of interns in physical rehabilitation medicine (PRM) [10]. At present, the PRM internship program spans over three years and aligns with the European training program for PRM doctors. Lviv Danylo Halytsky National Medical University was the first of the three medical universities in Ukraine to begin training PRM doctors under these programs. Today, Ukraine is preparing all the specialists required for a multidisciplinary rehabilitation team. The "Prosthetics and Orthotics" educational and professional program at the second (Master's) level of higher education was introduced the most recently, and four universities have begun training specialists in this field.

Collaborating with European and global professional societies is crucial in developing a rehabilitation system in Ukraine. For instance, the Ukrainian Society of Physical and Rehabilitation Medicine is an active member of both the European Society of Physical and Rehabilitation Medicine (ESPRM) and the International Society of Physical and Rehabilitation Medicine (ISPRM). This collaboration offers extra opportunities within the scope of professional practice in rehabilitation medicine, including the execution of joint research projects [7].

A key aspect of advancing rehabilitation in Ukraine was the adoption of the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). This system enables the use of unified and standardized language and frameworks to describe health conditions and related issues [11]. This classification introduces the definition of health components and certain well-being components related to health (like education and work). Using the ICF, attention is redirected from "disease consequences" to "health components." "Health components" determine the elements of health, whereas "consequences" concentrate on the effects of diseases or other health conditions on the end result. In Ukraine, experts were trained who could subsequently instruct multidisciplinary rehabilitation teams. The National Classifier of Functioning, Disability, and Health was approved in April 2022. This established conditions for rehabilitation activities as a bio-psycho-social model that considers the patient's functional state and environmental and personal factors.

According to the Decree of the President of Ukraine No. 369/2021 regarding the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated July 30, 2021, "On the State of the National Healthcare System and Urgent Measures to Provide Citizens of Ukraine with Medical Care," all citizens should receive comprehensive rehabilitation assistance from the first day of seeking help for injuries or diseases. This will be achieved by expanding the network of institutions offering rehabilitation services in health care, standardizing approaches based on evidence-based international practices, relevant standards, and protocols, expanding rehabilitation packages in the medical guarantee program by merging various budgetary rehabilitation programs, and enhancing methods for providing necessary technical and other rehabilitation means at all stages [12]. Therefore, as per the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 28, 2023, all cluster and supracluster medical facilities must establish rehabilitation departments.

казових міжнародних практик, відповідних стандартів та протоколів, розширення реабілітаційних пакетів у програмі медичних гарантій шляхом об'єднання різних бюджетних програм реабілітації та вдосконалення підходів до забезпечення необхідними технічними та іншими засобами реабілітації на всіх її етапах [12]. Згідно з постановою Кабінету міністрів України від 28 лютого 2023 року всі кластерні та надкластерні медичні установи зобов'язані створити реабілітаційні відділення.

Своєю чергою НСЗУ у відповідь на зростаючу потребу в наданні послуг реабілітації розробила спеціальні реабілітаційні пакети, що дають змогу пацієнтам отримувати такі послуги за державні кошти [13]. Це суттєво спрощує доступ до послуг для постраждалих, зокрема тих, хто зазнав поранень через бойові дії. Завдяки такому рішення у країні триває активний розвиток реабілітаційних центрів, що надають комплексні послуги цій категорії пацієнтів.

Основними викликами під час війни стали недостатні рівні навчання фахівців з реабілітації пацієнтів зі спинно-мозковими і черепно-мозковими травмами, ампутаціями, опіками [14], а також недостатня кількість спеціалізованих закладів / відділень, відсутність доступу до сучасного обладнання. Однак за підтримки міжнародних партнерів та професійних організацій було досягнуто значного прогресу. Наразі в Україні діє низка програм, спрямованих на навчання кадрів та оснащення реабілітаційних центрів. Також триває створення нових реабілітаційних центрів по всій країні.

Станом на листопад 2024 року НСЗУ за напрямом реабілітації законтрактувала 495 медичних закладів, де надають безоплатну медичну допомогу в межах Програми медичних гарантій. Загалом наразі безоплатна для пацієнтів реабілітаційна допомога стаціонарно надається у 314 закладах медицини по всій Україні та амбулаторно – у 470. У 2024 році держава профінансувала послуг з амбулаторної та стаціонарної реабілітації на понад три млрд грн. Тепер реабілітаційні відділення по всій країні надають понад 12 600 реабілітаційних сеансів на добу. Для порівняння, у 2022 році цей показник становив менше ніж 4 тис. сеансів. Це означає, що значно більше пацієнтів можуть отримати реабілітацію в необхідному їм обсязі. За таких умов у 2024 році послуги з амбулаторної та стаціонарної реабілітації отримали вже понад 350 тис. пацієнтів [15].

У межах пріоритетного проекту Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України «Охорона психічного здоров'я у структурі медичної допомоги» передбачена розбудова амбулаторної ланки надання послуг з охорони ментального здоров'я [16]. Для цього буде створена мережа центрів з ментального здоров'я на базі кластерних лікарень спроможної мережі закладів охорони здоров'я, яких на тепер визначено 157. Наступним етапом роботи МОЗ України щодо надання допомоги з ментального здоров'я українцям стане психологічна реабілітація на базі закладів курортно-санаторного лікування, спрямована на відновлення ментального здоров'я людини [17].

На тлі швидкого розвитку реабілітаційної сфери актуальним є створення університетських реабілітаційних клінік, що стануть не лише центрами надання допомоги, але й осередками навчання майбутніх спеціалістів. У Львові планують створення нового, сучасного, багатofункціонального науково-медичного та навчально-практичного загальнонаціонального реабілітаційного центру Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. Головна мета нового медичного закладу – надання громадянам України, передусім жертвам війни, інноваційних послуг у лікуванні, фізичній, психологічній та соціальній реабілітації, навчанні передовим технологіям студентів та медичних працівників, спеціалістів з реабілітації та проведенні сучасних наукових досліджень у сфері медичної реабілітації. У структурі закладу передбачено: Центр реабілітації у стаціонарних умовах на 250 місць, Центр діагностики, Центр реабілітації в амбулаторних умовах, Інститут реабілітації (Науково-освітній центр). Будівництво цього центру виконуватиметься відповідно до угоди між урядами України та Австрії. Університетська клініка сприятиме удосконаленню наукових досліджень, тестуванню нових підходів до лікування та підвищенню кваліфікації медичного персоналу, що є важливим кроком до розвитку сучасної реабілітаційної системи.

МОЗ України, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Фундація дитячої лікарні та науково-дослідного інституту «Надія» (Фінляндія) підписали спіль-

The NHSU, responding to the heightened demand for rehabilitation, created special packages that enable patients to access state-funded services [13]. This greatly eases access to services for victims, especially those wounded in conflict. As a result of this decision, the country is actively expanding rehabilitation centers that offer comprehensive services to these patients.

Primary challenges during the war included the inadequate training of rehabilitation specialists in spinal cord injuries, craniocerebral injuries, amputations, and burns [14]. There are too few specialized institutions/departments and no access to advanced equipment. Nonetheless, considerable progress has been made with the backing of international partners and professional organizations. Several programs focused on training staff and outfitting rehabilitation centers are active in Ukraine. New rehabilitation centers were founded across the country.

By November 2024, the NHSU had contracted 495 medical facilities for rehabilitation, offering free medical care under the Medical Guarantee Program. In general, free rehabilitation care is provided inpatiently in 314 medical facilities throughout Ukraine and 470 outpatient *facilities*. In 2024, the government-funded outpatient and inpatient rehabilitation services exceeded three billion hryvnias. Meanwhile, rehabilitation departments across the nation deliver over 12,600 rehabilitation sessions daily. In contrast, this number was under 4,000 sessions in 2022. This implies that a significantly larger number of patients can access the rehabilitation they require. Meanwhile, in 2024, over 350,000 patients accessed outpatient and inpatient rehabilitation services [15].

The Ministry of Health's priority project, "Protection of Mental Health in the Structure of Medical Care," focuses on developing outpatient mental health services [16]. For this purpose, a network of mental health centers will be created based on cluster hospitals in a capable network of healthcare institutions, of which 157 have been identified to date. The Ministry of Health's upcoming phase of efforts to support Ukrainians' mental health will involve psychological rehabilitation at health resort treatment centers, focusing on restoring individuals' mental well-being [17].

Given the rapid advancements in rehabilitation, establishing university rehabilitation clinics is crucial. These clinics will serve not only as centers of assistance but also as training hubs for future specialists. Plans are underway in Lviv to establish a new, modern, multifunctional, scientific-medical, educational-practical, international National Rehabilitation Center at the Danylo Halytsky Lviv National Medical University. The primary aim is to offer Ukrainian citizens, especially war victims, innovative services in treatment and physical, psychological, and social rehabilitation. Students, medical professionals, and rehabilitation specialists will also be trained in advanced technologies, and cutting-edge scientific research in medical rehabilitation will be conducted. The Center comprises a 250-bed inpatient rehabilitation center, a diagnostic center, an outpatient rehabilitation center, and a rehabilitation institute (a scientific and educational center). The center's construction will proceed according to the agreement between the Ukrainian and Austrian governments. The university clinic will support scientific research, test new treatment approaches, and enhance the qualifications of medical staff, which is a crucial step for advancing a modern rehabilitation system.

The Ministry of Health, Danylo Halytsky Lviv National Medical University, and the Nadija Foundation of the Children's Hospital and Research Institute (Finland) signed a memorandum of cooperation to establish a Rehabilitation Center at the university for the physical and psychological rehabilitation of Ukrainian children who have suffered physical and psychological losses, injuries, and traumas due to a full-scale war [18].

As a result, the horrific war waged by the Russian Federation against Ukraine posed a significant challenge that triggered the reform of Ukraine's rehabilitation system. Engagement with

ний меморандум про співпрацю задля створення на базі університету реабілітаційного центру для фізичної та психологічної реабілітації українських дітей, що пережили фізичні та психологічні втрати, поранення і травми внаслідок повномасштабної війни [18].

У кінцевому підсумку жахлива війна російської федерації проти України стала серйозним викликом, що активізував процес реформування системи реабілітації в Україні. Взаємодія з ВООЗ, ухвалення законодавчих ініціатив та залучення міжнародних партнерів сприяли значному розвитку різних напрямів системи медичної реабілітаційної допомоги. Надалі вдосконалення цієї системи залежить від стабільного навчання кадрів, підтримки інфраструктури та розвитку науково-освітніх центрів.

Список літератури

1. Chopyak V, Lonchyna V. In the third year of war: signs of genocide of the Ukrainian people through the destruction of medicine, science, and education [Internet]. Proc Shevchenko Sci Soc Med Sci. 2024 Jun 28 [cited 2024 Dec 19];73(1). Available from: <https://mspsss.org.ua/index.php/journal/article/view/972>
2. Ляшко В. Відновити «Охматдит» якомога швидше - критичне завдання для нас. 22 серпня 2024. Доступно за: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3896868-viktor-lasko-ministr-ohoroni-zdorova-ukraini.html>
3. Крук ІМ, Григус ІМ. Фізична терапія військовослужбовців з наслідками вогнепальних поранень. Rehabilitation and Recreation. 2022;(12):44-51.
4. Слівак АП. Місце фізичної реабілітації в системі збереження і зміцнення громадського здоров'я населення. Україна. Здоров'я нації. 2022;(2):31-37.
5. Всесвітня організація охорони здоров'я. Стратегія співробітництва ВООЗ з Україною на період до 2030 року. 20 лютого 2024. Доступно за: <https://www.who.int/ukraine/uk/publications/WHO-EURO-2024-9329-49101-73236>
6. Всесвітня організація охорони здоров'я. Місія технічної підтримки України з питань обмежень життєдіяльності, реабілітації та допоміжних технологій. Женева: ВООЗ; 2023. Доступно за: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/366377/WHO-EURO-2023-7099-46865-68524-ukr.pdf>
7. Володимирів ОА, Голик ВА. Нова лікарська спеціальність в Україні – «Лікар фізичної і реабілітаційної медицини». Український журнал фізичної і реабілітаційної медицини. 2017;1(1):9-27.
8. Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я». Доступно за: <https://moz.gov.ua/uk/mkf>
9. Болдарь ГЄ. Особливості правового регулювання реабілітації у сфері охорони здоров'я в Україні. Сучасні тенденції, спрямовані на збереження здоров'я людини. 2023;29-31. Доступно за: <https://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/30878/1/29-31.pdf>
10. Мисула ІР, Бакалюк ТГ, Голяченко АО, Левицька ЛВ, Квасніцька ОС. Особливості викладання медичної реабілітації в сучасних умовах. Медична освіта. 2015;(4):96-98. Доступно за: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mosv_2015_4_30
11. World Health Organization (WHO). International Classification of Functioning, Disability, and Health (ICF). 2001. Доступно за: <https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health>
12. Указ Президента України №369/2021. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року. 30 липня 2021. Доступно за: <https://www.president.gov.ua/documents/3692021-39713>
13. Медичні послуги з реабілітації українців є безоплатними. 10 квітня 2023. Доступно за: <https://www.kmu.gov.ua/news/medychni-posluhy-z-reabilitatsii-ukrainsiv-ie-bezoplatnyu>
14. Trutyak I, Knyhynytskyi V, Malyskyi V, Bohdan I, Ivashchenko V, Trunkvalter V. Local complications of residual upper and lower limbs in combatants. Proc Shevchenko Sci Soc Med Sci. 2024;73(1). Доступно за: <https://mspsss.org.ua/index.php/journal/article/view/975>
15. Ляшко В. Якісна та доступна реабілітація у всіх областях України – наш топпріоритет. 14 листопада 2024. Доступно за: <https://moz.gov.ua/uk/viktor-lyashko-yakisna-ta-dostupna-reabilitaciya-u-vsih-oblastyah-ukrayini-nash-topprioritet>
16. Berezyuk O, Filts O, Hrabchak V, Sirko R. The phenomenon of inferiority and depression. Proc Shevchenko Sci Soc Med Sci. 2023;72(2). Доступно за: <https://mspsss.org.ua/index.php/journal/article/view/886>
17. Центри ментального здоров'я з'являться у кластерних лікарнях вже цього року. 24 січня 2024. Доступно за: <https://www.kmu.gov.ua/news/tsentry-mentalnoho-zdorovia-ziavliatsia-u-klasternykh-likarniakh-vzhe-tsoho-roku>
18. В Україні створять сучасний реабілітаційний центр для відновлення українських дітей від травм війни. 10 жовтня 2024. Доступно за: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-stvoriat-suchasnyi-reabilitatsiinyi-tsentr-dlia-vidnovlennia-ukrainskykh-ditei-vid-travm-viiny>

the WHO, the implementation of legislative initiatives, and the participation of international partners have significantly advanced various aspects of the medical rehabilitation care system. This system's continued enhancement relies on consistent personnel training, infrastructure maintenance, and the advancement of scientific and educational centers.

References

1. Chopyak V, Lonchyna V. In the third year of war: signs of genocide of the Ukrainian people through the destruction of medicine, science, and education [Internet]. Proc Shevchenko Sci Soc Med Sci. 2024 Jun 28 [cited 2024 Dec 19];73(1). Available from: <https://mspsss.org.ua/index.php/journal/article/view/972>
2. Viktor Liashko, Minister of Health of Ukraine: To restore Okhmatdyt as soon as possible is a critical task for us. August 22, 2024. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3896868-viktor-lasko-ministr-ohoroni-zdorova-ukraini.html>
3. Kruk I.M., Hryhus I. M. Fizychna terapiia viiskovosluzhbovtziv z naslidkamy vohnepalnykh poranen. Rehabilitation and Recreation, 2022, (12), 44–51. [In Ukrainian]
4. Spivak A.P. Mistse fizychnoi reabilitatsii v systemi zberezhennia i zmitsnennia hromadskoho zdorovia naselennia. Ukraina. Zdorovia natsii, 2022, (2), 31–37. [In Ukrainian]
5. WHO Country Cooperation Strategy, Ukraine 2024–2030, February 20, 2024. Available at: <https://www.who.int/ukraine/uk/publications/WHO-EURO-2024-9329-49101-73236>
6. World Health Organization. Technical Support Mission to Ukraine on Disability, Rehabilitation, and Assistive technology [electronic resource]. Geneva: WHO, 2023. Available at: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/366377/WHO-EURO-2023-7099-46865-68524-ukr.pdf?sequence=1>
7. Vladymyryv O. A., Holyk V. A. (2017). Nova likarska spectsialist b Ukraini – “Likar fizychnoi reabilitatsiinoi medytsyny.” Ukrainskyi zhurnal fizychnoi i reabilitatsiinoi medytsyny, 1(1), 9–27. [In Ukrainian]
8. Law of Ukraine “On Rehabilitation on the Field of Healthcare.” Available at: <https://moz.gov.ua/uk/mkf>
9. Boldar H. Y. Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання reabilitatsii u sferi ohorony zdorovia v Ukraini, 2023. [In Ukrainian]
10. Mysula, I. R., Bakaliuk, T. H., & Sirant, T. H. (Role and modern requirements for teaching medical rehabilitation). Transnational Development of Education and Medicine: History, Theory, Practice, Innovations, p. 136. [In Ukrainian].
11. WHO. (2001). International Classification of Functioning, Disability, and Health (ICF) [Electronic resource]. Available at: <https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health>
12. Decree of the President of Ukraine No. 369/2021, “On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated July 30, 2021 ‘On the State of the National Healthcare System and Urgent Measures to Provide Citizens of Ukraine with Medical Care’”. (July 30, 2021). Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/3692021-39713>
13. Medical Rehabilitation Service are free for Ukrainians. April 10, 2023. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/medychni-posluhy-z-reabilitatsii-ukraintsiv-ie-bezoplatnyy>
14. Trutyak I, Knyhynytskyi V, Malytskyi V, Bohdan I, Ivashchenko V, Trunkvalter V. LOCAL COMPLICATIONS OF RESIDUAL UPPER AND LOWER LIMBS IN COMBATANTS. Proc Shevchenko Sci Soc Med Sci [Internet]. 2024Jun.28 [cited 2024Nov.18];73(1). Available at: <https://mspsss.org.ua/index.php/journal/article/view/975>
15. Viktor Liashko: Quality and accessible rehabilitation in all regions of Ukraine is our top priority. November 14, 2024. Available at: <https://moz.gov.ua/uk/viktor-lyashko-yakisna-ta-dostupna-reabilitaciya-u-vsih-oblastyah-ukrayini-nash-top-prioritet>
16. Berezyuk O, Filts O, Hrabchak V, Sirko R. The phenomenon of inferiority and depression. Proc Shevchenko Sci Soc Med Sci. 2023;72(2). Available from: <https://mspsss.org.ua/index.php/journal/article/view/886>
17. Mental health centers will appear in cluster hospitals already this year, January 24, 2024. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/tsentry-mentalnoho-zdorovia-zivliatsia-u-klasternykh-likarniakh-vzhe-tsoho-roku>
18. A modern rehabilitation center for rehabilitation of Ukrainian children from war trauma will be established in Ukraine. October 10, 2024. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-stvoriat-suchasnyi-reabilitatsiinyi-tsentr-dlia-vidnovlennia-ukrainskykh-ditei-vid-travm-viiny>